

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ҚАРЫЗ ДЕҢГЕЙІНДЕГІ ДЕРЕКТЕР БОЙЫНША НЕСИЕ ПОРТФЕЛІНІҢ САПАСЫН БАҒАЛАУ

Департамент – Зерттеулер және талдама орталығы

№2021-7 экономикалық зерттеу
Жұмыс мақалалары

Конурбаева Н. А.
Нурханова О. В.
Хәкімжанов С. Т.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің (бұдан әрі – ҚРҰБ) экономикалық зерттеулері мен талдамалық жазбалары ҚРҰБ зерттеулер нәтижесін, сондай-ақ ҚРҰБ қызметкерлерінің басқа ғылыми-зерттеу жұмыстарын таратуға арналған. Экономикалық зерттеулер пікірталастарды ынталандыру үшін қолданылады. Құжатта аталып өткен пікірлер авторлардың жеке ұстанымын білдіреді және ҚРҰБ-ның ресми ұстанымына сәйкес келмеуі мүмкін.

Қарыз деңгейіндегі деректер бойынша несие портфелінің сапасын бағалау

2021 жылғы қазан

NBRK – WP – 2021 – 7

© Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі

ISSN: 2789-150X

Қарыз деңгейіндегі деректер бойынша несие портфелінің сапасын бағалау

Конурбаева Н. А.¹; Нурханова О. В.²; Хәкімжанов С. Т.³

Аннотация

Бұл мақалада әрбір қарыз деңгейінде банктердің портфелін бағалау үшін ақпарат көзі – Кредиттік тіркелімге (loan level data) талдау жүргізіледі. Мақалада кредиттік тіркелімді пайдалана отырып, жанама көрсеткіштерге негізделген дефолт ұғымы енгізіледі. Қарыз алушының деңгейіне біріктіру мүмкіндігімен әр қарыздың жай-күйінің динамикасын бағалау үшін пайдалануға болатын көрсеткіштер әзірленуде. Қайта қаржыландырылған қарыздарды және «мәңгі жасыл» қарыздарды анықтауға мүмкіндік беретін талдамалық бағалау жүргізіледі. Қадағалау органы тарапынан ерте ден қою шараларын қолдануға, сондай-ақ кредиттік тәуекелді банк жүйесі деңгейінде бағалауға мүмкіндік беретін қарыз жай-күйінің нашарлауын уақтылы анықтау мақсатында қарыздарды портфель ішінде бөлуге арналған санаттар сипатталған және енгізілген. Проблемалық кредиттер қорына портфельді беру және банктің лицензиядан айыру алдында 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды тануы бойынша қолда бар тарихи мәліметтер негізінде әдістеме сапасына тексеру жүргізілді, сондай-ақ әдістеме бойынша анықталатын, бірақ кейіннен нөлдік негізгі борышы бар Кредиттік тіркелімге берілген жалған оң мәндердің көлемі бағаланды. Ұсынылған әдістеме Қазақстанда қарыз негізінде талдауды қолданудағы алғашқы әрекет болып табылады, оны 2019 жылғы шілдеден бастап Кредиттік тіркелімге енгізілген қарыз және қарыз алушы бойынша кеңейтілген жаңа деректерді пайдалана отырып дамытуға болады. Сонымен қатар портфельдің сапасын бағалаудан кейінгі келесі кезеңмен қарыз алушының дефолт ықтималдығын бағалау, сондай-ақ стресс тестілеу жүргізу жоспарланады.

Негізгі сөздер: Кредиттік тәуекел, кредиттік талдау, дефолт ықтималдығы, кредиттік тіркелім, қарыз деңгейіндегі талдау, қайта қаржыландыру, «мәңгі жасыл» қарыздар.

JEL classification: C81, C83, G21.

¹ Конурбаева Н. А. – Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Департамент – Зерттеулер және талдама орталығының Қаржы нарықтарын зерттеу басқармасы бас маман талдаушы konurbayeva@nationalbank.kz

² Нурханова О. В. – Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Департамент – Зерттеулер және талдама орталығының Қаржы нарықтарын зерттеу басқармасы бастығы oxana.nurkhanova@nationalbank.kz

³ Хәкімжанов С. Т. – Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Департамент – Зерттеулер және талдама орталығының директоры s.khakimzhanov@nationalbank.kz

Мазмұны

1. Кіріспе	5
2. Қазақстандағы кредиттік тіркелім	6
2.1 Кредиттік тіркелімнің даму тарихы	6
2.2 Кредиттік тіркелім ақпарат көзі ретінде	7
2.2.1. Кредиттік тіркелімнің кемшіліктері.....	7
3. Жорамалдар мен болжамдар	9
3.1 Қарызға қызмет көрсету тәртібін бағалау	9
3.2 Қарыз бойынша ақша ағындарын бағалау.....	9
3.3 Дефолтты анықтау.....	10
4. Несие портфелінің сапасын бағалау әдістемесі.....	11
4.1 Қарыздар сапасының индикаторлары	11
4.2 Қарызды қайта қаржыландырудың талдамалық көрсеткіші.....	14
4.3 Әдістеме валидациясы	17
5. Қолдану саласы	21
6. Қорытындылар және одан әрі зерттеулер	22
Әдебиет.....	22
Қосымша.....	26

1. Кіріспе

Кредиттік тіркелімді құру қарыздардың сапасын, провизиялардың жеткіліктілігін неғұрлым дәл бағалау мүмкіндігін қамтамасыз ететін және тиісінше негізгі пруденциялық талап – капитал жеткіліктілігінің дұрыс ұсталуын қадағалау үшін реттеуші мен орталық банктің гранулярлық деңгейі жоғары банктер қарыздарының жай-күйі туралы деректер қажеттілігіне негізделген болатын.

Кредиттік тіркелім реттеуші органға нақты деректер негізінде банктің әрбір жеке қарызының тиімділігі туралы, демек, осы банктің қаржылық жағдайы туралы өз пікірін қалыптастыруға мүмкіндік берер еді.

ҚРҰБ кредит тіркелімі оның ағымдағы нысанын 2013 жылдың басында алды, ал кейбір жолдары 2019 жылдың ортасында қосымша енгізілді. Кейбір жолдар нақты ақпаратты, ал кейбір жолдар банктің немесе бағалаушының пікірін білдіреді.

Кредиттік тіркелімнің деректерін бастапқы талдау қарыз алушылардың өз қарыздарына қызмет көрсетуі банктер қолданатын қарыздарды есепке алу практикасымен бірдей стандартты жұмыс істейтін қарыз ұғымдарына толық сәйкес келмейтінін көрсетті. Осылайша, кредиттік тіркелімді құрудың негізгі мақсаты тек ішінара іске асырылды. Нәтижесінде кредиттік тіркелімді пайдаланушылардың басты қиындығы кредиттік тіркелімнің нақты деректерін қарыз өмірінде орын алған не орын алуы ықтимал оқиғаларға баға беру үшін түсіндіру болды.

Біз тәсілді жеке қарыз деңгейінде банктердің несие портфелінің сапасын бағалау үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалана отырып және кредиттік тіркелімнің деректеріндегі шектеулерді еңсере отырып қолдануға тырыстық. Бізге тап болған проблемалар ең алдымен деректердің сапасына байланысты болды. Оларды шартты түрде үш себепке бөлуге болады. Біріншіден, банктердің деректерді толтыру тәртібі нашар. Екіншіден, қарыздың өмірлік циклын сипаттау үшін деректер құрылымындағы және идеалды деректер моделіндегі алшақтық. Үшіншіден, объективті бағалау мен банктер ұсынған деректерді бағалау арасындағы алшақтық.

Бұл мақалада біз жеке қарыз деңгейіндегі деректерді талдауға назар аудардық, дегенмен экономикалық тұрғыдан алғанда қарыз алушы деңгейіндегі бағалауды пайдалану ақпараттық жағынан тиімдірек болар еді. Дегенмен, біз деректерді талдаудың бірінші кезеңінде талдау шеңберін әр жеке қарыз деңгейіндегі мәселелермен шектеуді қажет және іс жүзінде пайдалы деп санадық. Жалпы алғанда, қарыз, қарыз алушы, қарыз алушылардың сыныбы және қарыз алушы жұмыс істейтін талаптар, қарыз алушының контрәріптестері, қарыз алушының дебиторлық берешегі туралы кез келген қосымша деректер қарыз сапасын бағалауды едәуір жақсартуға мүмкіндік беретіні сөзсіз. Осылайша, деректер шеңберін кеңейту арқылы әзірленген қарыздардың сапасын талдау әдісін жетілдіру шексіз жалғасуы мүмкін. Алайда, жеке қарыз бойынша деректердің, оның ішінде шарт талаптарына қызмет көрсету бойынша деректердің (негізгі борышты және есептелген сыйақыны өтеу) және қарыз алушы мен кредитор арасындағы қатынастардың өзгеруін көрсететін оқиғалар

туралы деректердің (қайта қаржыландыру, қайта құрылымдау) сапасын жақсарту талдаудағы бірінші кезектегі міндет болып табылады. Бұл мақала талдаудың осы бастапқы кезеңіне арналған.

2. Қазақстандағы кредиттік тіркелім

2.1 Кредиттік тіркелімнің даму тарихы

Халықаралық практикада кредиттер бойынша деректерді жинау әр түрлі уақытта басталды. Мысалы, Германияда деректерді жинау 1934 жылы басталды. Алайда, деректер көлемі қарыз алушыға белгіленген шекті мәннен асқан қарыздарды ғана қамтыды. Бастапқыда шекті мән 1,5 млн еуро болды, қазіргі уақытта шекті мән 1 млн еуроға дейін төмендетіліп, шекті мәнді одан әрі төмендету жұмысы жүргізілуде [7]. Шығыс Еуропа елдері мемлекеттік кредиттік тіркелімдерді кейінірек: Латвияда – 2008 жылы, Румынияда – 2012 жылы енгізе бастады. Латвияда ақпарат берудің шекті мәні жоқ, ал Румынияда ұлттық валюта баламасында 4500 АҚШ долларын құрайды [8]. Түрлі елдердің реттеушілері мен орталық банктері шекті азайту немесе оны жою бойынша жұмыс жүргізуде. Қазіргі уақытта барлық жерде дерлік мемлекеттік, сол сияқты жеке кредиттік бюролар жұмыс істейді. Бұл ретте көптеген елдердің мемлекеттік кредиттік тіркелімі бар (Қосымша, 1-кесте).

Дүниежүзілік банк әлемнің 264 елінің деректері негізінде есептеген мемлекеттік кредиттік тіркелімдерді қамту индикаторы көрсетіп отырғандай, қамту жылдан жылға өсуде және 2019 жылға қарай ересек тұрғындардың 15%-дан астамын (2011 жылғы 8%-ға қарсы) қамтыған.

Ұлттық Банктің кредиттік тіркелімі 1996 жылы көрсеткіштер мен деректерді жинау үшін жұмыс істей бастады және қолданыла бастады. Банктер мөлшері 5 млн теңгеден асатын кредиттік және шартты міндеттемелер бойынша және/немесе егер қарыз алушының өзіне берілген барлық кредиттер бойынша берешек сомасы 5 млн теңгеден (71 мың доллар) асатын болса, ақпарат беріп отырған [9]. 1998 жылы берілетін міндеттемелер бойынша шекті мән 3 млн теңгеге дейін төмендетілді (сол кезеңнің бағамы бойынша шамамен 36 мың доллар). Шағын кәсіпкерлік субъектілері бойынша деректер толық көлемде, ал жеке тұлғалар бойынша – 1 млн теңгеден бастап жіберіледі деген талап енгізілді.

2004 жылы қарыздар сомасы бойынша шектеулер алып тасталды. Осы сәттен бастап тендерге қатысуға берілген кепілдіктерді және ақшамен қамтамасыз етілген кепілдіктерді қоспағанда, барлық қарыздар мен шартты міндеттемелер бойынша ақпарат беріліп отырды. 2012 жылы банктер Ұлттық Банкке жіберген көрсеткіштер тізбесі кеңейтілді.

Деректердің шектеулі санын бастапқы жинау үшін 1996 жылдан бастап 2009 жылға дейін «Кредиттік тіркелім» ААШЖ пайдаланылды, ол 2009 жылдан бастап 2013 жылға дейін жаңа көрсеткіштермен толықтырылуына байланысты жаңғыртылған «Кредиттік тіркелім» ААШЖ болып жаңартылды. Бұдан кейін Ұлттық Банк орталықтандырылған деректер тәсіліне көшу жөніндегі тұжырымдаманы әзірледі. Ол бір терезе арқылы көрсеткіштер деңгейінде деректер беруді білдіреді және ұсынылатын ақпараттың сапасын арттыруға

ықпал етеді. Осы мақсатты іске асыру үшін 2013 жылы 89⁴ көрсеткіші бар «Бірыңғай көрсеткіштер жинау жүйесі» (БКЖЖ) автоматты ақпараттық жүйесі әзірленді. 2019 жылғы шілдеде пысықтау жасалып, соның арқасында жүйе жаңа көрсеткіштермен толықтырылды, олардың саны 189-ға⁵ жетті. Бұл жүйені қолданыстағы мемлекеттік дерекқорлармен интеграциялау жолымен жетілдіру, банктердің деректерді беру бойынша жүктемесін төмендету, сондай-ақ электрондық досье жүйесін енгізу жоспарлануда.

2.2 Кредиттік тіркелім ақпарат көзі ретінде

Портфельді сапалы талдауға мүмкіндік беретін деректер кредиттік тіркелімде 2013 жылғы 1 сәуірден бастап, көрсеткіштер көлемі 89-ға дейін ұлғайтылған кезде пайда болды. Банктер қарыздар, шартты міндеттемелер және кері РЕПО операциялары бойынша деректерді ай сайынғы негізде ұсынады, деректерді ұсыну жиілігі арттырылатыны туралы уағдаластыққа қол жеткізілді. Талдауға арналған деректер әр айдың бірінші күніндегі жағдай бойынша пайдаланылады.

Тарихи тұрғыдан ақпарат берілетін кредиттер саны артып келеді. Базада 1992 жылдан бастап 2020 жылға дейін берілген 38,9 млн бірегей қарыз бойынша деректер бар. 2020 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша кредиттер саны 14,6 млн данадан асты (2-кесте), оның 90%-дан астамы жеке тұлғаларға берілген кредиттер (3-кесте). Алайда, негізгі борыш бойынша банктер портфельдерінің құрылымында заңды тұлғалардың қарыздары басым және барлық кредиттік операциялардың негізгі бөлігін банктердің қарыздары мен кредиттік карталары қамтиды (4-кесте).

Қазіргі уақытта кредиттік тіркелімге арналған деректерді 33 ұйым ұсынады. Бұл 27 екінші деңгейдегі банк, Қазақстанның даму банкі, 2 ипотекалық ұйым, 3 агроөнеркәсіптік кешен саласындағы еншілес ұйым. Тарихи тұрғыдан алғанда ұйымдардың ең көп саны 48 болды.

2.2.1. Кредиттік тіркелімнің кемшіліктері

Жоғарыда айтылғандай, кредиттік тіркелімнің деректерін пайдалану кезінде біз тап болған негізгі проблема банктер ұсынатын ақпараттың сапасы болды. Бастапқыда банктер ай сайын барлық көрсеткіштердің толық көлемін ұсынуға міндетті болды, ал іс жүзінде ақпарат берілмеген көрсеткіштер жиі анықталып отырды. Мысалы, 2013 жылғы сәуірге дейін қолданыста болған жаңғыртылған кредиттік тіркелімде «Кепіл құны» көрсеткішін талдау кезінде ақпараттың жоқтығы анықталды және кредиттік тіркелімді пайдаланушыларда

⁴ «Екінші деңгейдегі банктердің, «Қазақстанның Даму Банкі» акционерлік қоғамының және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың қарыздар мен шартты міндеттемелер бойынша есептілікті беру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2012 жылғы 28 сәуірдегі № 174 қаулысы

⁵ «Екінші деңгейдегі банктердің, «Қазақстанның Даму Банкі» акционерлік қоғамының және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың қарыздар мен шартты міндеттемелер жөніндегі есептілігінің тізбесін, нысандарын және табыс ету мерзімдерін және оларды ұсыну қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2018 жылғы 28 желтоқсандағы № 313 қаулысына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2019 жылғы 13 желтоқсандағы № 236 қаулысы

кепілдің іске асырылғаны немесе банк кепіл құны бойынша ақпаратты ұсынбағаны туралы түсінік болмады. Бұл ретте банктер ақпаратты оның бастапқы пайда болған кезінде не ол өзгерген жағдайда бере алады. Қазіргі уақытта дерекқорда бос мәндер жоқ, алайда, ақпараттың дәйектілігіне кепілдік берілмейді. Сондықтан ақпараттың сапасы логикалық бақылау мен бақылаудан кейінгі тексеру қолданыла отырып тексеріледі, олар үнемі жетілдіріліп, өзгертіліп отырады.

Бастапқыда ұйымдардың атаулары, қарыз алушылардың аты-жөндері әр түрлі жазылып берілді, бұл қарыз алушыларды банктер арасында салыстыруға мүмкіндік бермеді. БСН мен ЖСН міндетті түрде ұсыну дәйексіз ақпаратты ұсыну тәуекелін азайтып, қарыз алушыны банк жүйесінің ішінде қадағалауға мүмкіндік берді. Алайда, бұл жағдайда да бақылауды тіркеу қажет болды, өйткені кейде толық емес ЖСН немесе БСН берілетін. Қолданыстағы дерекқорда дұрыс емес ЖСН немесе БСН ұсыну тәуекелі барынша азайтылған. Сонымен қатар қарыз алушыларды салыстыру үшін қарыз алушының әмбебап нөмірін жасау тетігі әзірленді. Ол БСН/ЖСН, ұйымның атауын және СТТН/ӘЖК сәйкестігін тексеруге негізделген. 2020 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша дерекқорда банктердің 8 738 мың қарыз алушысы бойынша ақпарат сақталады.

Портфельдің жай-күйін түсіну және жақсырақ бақылау үшін жаңа көрсеткіштер қосылды, олар БКЖЖ-нің екінші кезегіне енгізіліп, 2019 жылғы 1 шілдеден бастап жинала бастады. Осылайша ағындар көрсеткіштері: нақты түскен төлемдер сомасы, берілген және төленген, әртекті кредиттер бойынша болашақ ақша ағындарының дисконтталған құны (алуға күтілетін құн) пайда болды. Сонымен қатар қарыздың аяқталу сатысын бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштер енгізілді: оларға қайта қаржыландыру, сату, стресстік активтерді басқаратын ұйымдарға қайта табыстау жатады. Кепіл мүлкінің сапасын бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштер: кепіл мүлкін бағалау күні, кепіл мүлкінің нарықтық құны, банк балансында есепте тұрған кепіл құны, бағалаушының құжаттары мен атауы, кепілді тоқтату негізі. Сонымен бірге қайта құрылымдау көрсеткіштері, қарыз алушының құнсыздану белгісі, өтеу кестелері, мөлшерлеменің: өзгермелі немесе тіркелген түрі қосылды.

Жаңа көрсеткіштер дефолт (LGD) жағдайында шығын деңгейін бағалау бойынша модельдер құруға мүмкіндік береді. Алайда, бір айлық мәліметтерге негізделген модельдерді құру үшін кем дегенде ұзақтығы 5 жыл тарихы қажет. Жаңа көрсеткіштер тек 2019 жылғы шілденің басынан бастап жиналатындығын ескере отырып, олармен ақпараттық модельдерді құру 2024 жылдың соңынан ерте мүмкін болмайды.

Одан да кеңейтілген талдау үшін кредиттік тіркелім ХҚЕС 9 сәйкес есепке алу бойынша және қарыз алушының қаржылық жағдайы бойынша ақпаратпен толықтыруды талап етеді. Алайда, тағы да терең талдау мүмкіндігі ақпаратты толтыру кезіндегі банктердің тәртібімен, сондай-ақ тарихты жинақтау қажеттілігімен шектеледі. Сонымен қатар Ұлттық Банк басқа мемлекеттік дереккөздерден қосымша ақпаратқа қол жеткізу бойынша жұмыс жүргізуде.

3. Жорамалдар мен болжамдар

3.1 Қарызға қызмет көрсету тәртібін бағалау

Қарызға қызмет көрсету тәртібінің ең қарапайым индикаторы негізгі борыштың әрбір төлемнен кейін төмендеуі үшін жеткілікті көлемде төлемнің уақтылығы болып табылады. Осы кезеңдегі негізгі борыштың төмендеуі осындай индикатор болып табылады. Бұл индикатордың туынды көрсеткіші бір айға қарағанда неғұрлым ұзақ уақыт кезеңіндегі жүйелілік, яғни негізгі борышты төмендету индикаторларының үздіксіз жүйелілігі болып табылады.

3.2 Қарыз бойынша ақша ағындарын бағалау

Қарыз бойынша ақша ағыны көрсетілетін деректері бар жол 2013 жылдан бастап кредиттік тіркелімнің ағымдағы нұсқасында болған, алайда осы ақпаратты толтыру тәртібінің төмен болуына байланысты осы жолдағы мәндердің көпшілігі бос болып табылады. Қарыздың жай-күйін бағалау үшін ақпараттың осындай сыни бөлігінің болмауы бізді ақша ағындарын бағалауда банктердің сыйақы есептеу, қарызды өтеу кестелерін таңдау, сондай-ақ есепке алу талаптары бойынша стандартты практикасын көрсететін болжамдарды пайдалануға мәжбүр етті.

Біз пайдаланған ақша ағындарын бағалау қарыздың: негізгі борыштың қалдығы және жинақталған пайыздық сыйақы баланстық баптарының қозғалысына негізделген. Негізгі борышты өтеу ағынын бағалау қатарынан екі кезеңдегі негізгі борыш қалдықтарының айырмашылығы ретінде жүргізілді. Есептелген сыйақыны өтеуге бағытталған ағынды бағалау қарыз бойынша төлемдер негізгі борышты өтеуге және сыйақы төлеуге өтеу кестесінен аспайтын көлемде пайыздық сыйақыны өтеудің бастапқы қағидатына сәйкес бөлінеді деген болжамға негізделді. Төлем қалдығы негізгі борышты өтеуге жіберіледі.

Бұл модель мысалы, деректер моделінде иерархияның неғұрлым жоғары деңгейінің объектісі болып табылатын кредиттік желілер болған жағдайлардағы сияқты әрбір төлем қарыз бойынша негізгі борыштың ұлғаюы болмайтын секілді әрбір кезеңде негізгі борышты нөлдік емес өтеуді қамтиды деп болжайды. Кредиттік желілер іс жүзінде негіздемелік келісім болып табылады, оның шеңберінде көптеген жеке қарыздар болуы мүмкін. Теріс амортизациясы бар қарыздар, жұмыс істемейтін қарызды қайта құрылымдау кезеңінде мерзімі өткен есептелген сыйақыны капиталдандыруы бар қарыздар да осындай мысалдар бола алады.

Әдістемені құрудың неғұрлым күрделі кезеңі есептелген сыйақыны өтеуге бағытталған ақша ағындарын бағалау болып табылады. Баланстың осы бабы үшін қозғалыс заңы ағымдағы кезең үшін есептеуді қосу және өткен кезеңдегі өтеу болып табылады.

Бағалаудағы екінші қиындық жұмыс істемейтін өлшемшарттарына сәйкес келетін қарыздар үшін сыйақы есептеуге тыйым салатын халықаралық стандарттардың талаптары болды. Сондықтан, төлем фактісін бағалау үшін, яғни оның мөлшерін және өтеу кестесіне сәйкес міндеттемелерге сәйкестігін ескерместен бағалау үшін, біз қосымша болжам енгіздік. Атап айтқанда, кез

келген ішінара өтеу немесе біз ең төменгі талап етілетін мөлшерден асатын көлемдегі өтеу, бірінші кезекте, өтеу кестесіне сәйкес көлемнен аспайтын мөлшерде есептелген сыйақыны өтеу үшін пайдаланылады, ал төлемнің барлық қалдығы негізгі борышты өтеуге жіберіледі деп болжадық. Осылайша, негізгі қарыздың нақты төмендеуі алдыңғы кезеңдегі төлемнің іс жүзінде орындалғанының дәлелі болып табылады.

3.3 Дефолтты анықтау

Халықаралық қаржы ұйымдары дефолтты жұмыс істемейтін кредиттер ретінде айқындау жөніндегі ұсынымдарда негізінен негізгі соманы және/немесе пайыздарды 90 күн немесе одан да көп мерзімін өткізіп төленген кредиттерді таниды. Бұл ұсыныстарда қолданылатын қосымша өлшемшарт клиенттің төлем жасағысы келмеуі және/немесе қарыз алушының қаржылық жағдайының айтарлықтай нашарлауы болып табылады. Жаңа стандарттарды енгізгенге дейін қолданылатын дефолт анықтамаларының мысалдары қосымшаның 5-кестесінде келтірілген.

Қазақстанда дефолтты анықтау ретінде әдетте үш айдан астам мерзімге кешіктіруді білдіреді. Бұл анықтама төлемді кешіктірудің ұзақтығын ерікті таңдау емес – ол азаматтық және кәсіпкерлік құқықта қолданылатын төлемді кешіктіруді анықтауға байланысты. Үш айдан астам төлемді кешіктіру кредиторға талап қою жұмыстарын бастауға, дефолт жариялауға, қарыз алушыны қарыз шарты бойынша міндеттемелерін бұзды деп санауға құқық береді. Қарыз сапасын қалпына келтіруге немесе құнын қалпына келтіруге мүдделі банк немесе кредитор үшін, кем дегенде ішінара, қарыздың мерзімі кешіктірілген деп тану, демек, талап қою жұмысын уақтылы бастау іс-әрекеттің ең оңтайлы бағыты болып табылады. Қарыз алушы үш айдан астам мерзімге төлемді кешіктірудің салдары туралы ақпаратқа ие болғандықтан, ол үшін де 90 күннен астам мерзімге қарызға қызмет көрсету талаптарын бұзу оның болашақта қарызға қызмет көрсетуге қабілеттілігі мен дайындығы туралы ақпарат болып табылады. Осы себепті, төлемді кешіктірудің ең аз мерзімі жұмыс істейтін және жұмыс істемейтін қарыздар арасындағы бөліну сызығы болып табылады.

Алайда, егер қарыз алушы үшін үш айдан аспайтын кешіктірудің себептері белгілі бір жағдайлармен ауыр салдар болмаса, онда осында проблеманың ақпараттық мазмұны азаяды. Мұндай жағдайлар, мысалы, банк капиталдың жеткіліктілігі үшін кешіктірулерді танудың салдары мен оның пруденциялық талаптарды орындау мүмкіндігіне әсеріне көбірек алаңдаған кезде туындауы мүмкін.

Банк мұндай жағдайларда осы қарыздың құнын қалпына келтіру жөнінде шаралар қабылдауды елемей, қарыз бойынша қайтарымдылықтың іс жүзінде нашарлауы кезінде шығын болмауы көрінісін қолдауды жөн көреді. Не, мысалы, банктің қарыз алушысы банкімен байланысты тұлға болып табылса және неғұрлым жеңіл қарым-қатынасқа сене алатын болса – қарызға жеңілдік құралдары (forbearance) қолданылады. Барлық осы жағдайларда үш айдың шекарасында қайтарымдылықтың нашарлауы екі айдың шекарасында, төрт айдың шекарасында едәуір маңызды болуы үшін негіз бола алмайды. Басқаша

айтқанда, қарыз бойынша мерзімін өткізіп алу ұзақтығының көрсеткіші (90 күннен аз немесе 90 күннен астам) енді ақпараттық емес болады. Мұндай жағдайларда қарыз мерзімін өткізіп алу бойынша ақпараттану қарыз алушының мерзімін өткізіп алу ұзақтығына байланысты оған қатысты банктің іс-әрекеті туралы қандай үміт күтетініне байланысты болады.

Дәл осы себептен, қарыз мәртебесін талдау және бастапқы саралау кезінде үш айлық кешіктіру жөнінде ең үлкен ақпараттану туралы болжамға сүйенбеу керек, әр түрлі кешіктіру мерзімдері үшін қарызға қызмет көрсету сапасының нашарлауы жалғасуының шартты ықтималдығын бағалау және бақылауларға байланысты шекаралар мен анықтамаларын анықтау дұрыс болады.

Бастапқы талдау кезінде банктер жұмыс істемейтін деп танымайтын, бірақ кредиттік тіркелімнің деректері негізінде алынған қызмет көрсету өлшемдері бойынша іс жүзінде үш айдан астам мерзімге мерзімі өткен қарыздар болып табылатындардың едәуір үлесі анықталды. Портфельдің осындай қарыздарының елеулі үлесі барлық осы қарыздарды жұмыс істемейтін деп тану және тиісінше олар бойынша провизияларды қалыптастыру банк капиталының жеткіліктілігі нашарлауына және олар әлеуетті түрде пруденциялық нормативтерді бұзуына алып келетінін көрсетеді. Осылайша, дефолттың стандартты анықтамасының ақпараттылығы жоғалғанын, сондай-ақ банктің өз портфелінде жұмыс істемейтін кредиттердің үлкен көлемін жасыруға деген ұмтылысы бар деп болжаудың кем дегенде бір негізі болады.

4. Несие портфелінің сапасын бағалау әдістемесі

4.1 Қарыздар сапасының индикаторлары

Кредиттік тіркелімнің қолда бар деректерінде аталған шектеулерді, сондай-ақ қарызды есепке алу жағынан банктің стандартты емес әрекетін және қарызға қызмет көрсету жағынан қарыз алушының әрекетін ескере отырып, біз қарыздың жұмыс істеп тұруын мынадай белгілер бойынша түсіндіруге мүмкіндік беретін индикаторлар жасадық:

- қатарынан айлар ішінде негізгі борыштың ай сайын төмендеуі ($X_{1,t}$ - НСБ);
- есептелген сыйақы сомасының қомақты болуы ($X_{2,t}$ - НЧВ);
- қарызды нақты өтеу / өтемеу ($X_{3,t}$).

Төмендемейтін теңгерім немесе ТТ белгісі. Қарыз бойынша бағамның өзгеруін ескере отырып, негізгі борыштың азаймауы қарызға қызмет көрсету бойынша тәртіпті бұзудың бірінші индикаторы болып табылады. Бұл индикатор қайтарымы төмен жұмыс істемейтін активтің объективті айғағы болып табылады. Төмендемейтін теңгерім негізгі борыштың ағымдағы мәнінің алдыңғыға қатынасынан есептелді:

$$X_{1,t} = \frac{ОД_t}{ОД_{t-1}} - 1,$$

мұнда НБ – қарыз бойынша негізгі борыш

t – ағымдағы кезең,

t-1 – алдыңғы есепті кезең.

Бұл индикаторды бір кезең деңгейінде құру кезінде өлшемді таңдау керек: төмендету немесе әсері. Әсер шегі 0,2%-ға төмендеу таңдалды, бұл аннуитеттік

өтеу кестесі бар қарыздар үшін негізгі борыштың қысқару қарқыны төмендеуіне шамамен сәйкес келеді, алайда 15 жылдан астам мерзімі бар ипотекалық қарыздар ерекше жағдай болып табылады.

Егер мәні $X_{1,t} \in [-0,2\%; 0,2\%]$ немесе $X_{1,t} > 0,2\%$ болса, онда қарыздың төмендетілмейтін негізгі борышы, яғни қарыздың ТТ белгісі болады. Қарыз сапасының нашарлауына қатысты толық сипат беру үшін біз туынды индикаторын әзірледік, ол ТТ кезеңдерінің санын көрсетеді.

ТТ кезеңдерінің санын есептеу үшін мына айнымалы енгізіледі:

$$Y_t = \begin{cases} Y_{t-1} + 1, & \text{егер } X_{1,t} \geq -0,2\% \\ 0, & \text{егер } X_{1,t} < -0,2\% \end{cases}$$

Егер қарыз бойынша төлем келіп түссе, айнымалы нөлге теңестіріледі, яғни $X_{1,t} < -0,2\%$. Егер талап орындалмаса, онда кезеңнен кезеңге дейін айнымалы бірлікке артады, бұл қарыз бойынша ТТ айларының санына сәйкес келеді.

ТТ айларының түрлі саны бар қарыздарға талдау жүргізе келе және қарыз үшін төмендетілмеу айларының қаншама саны проблемалық болып табылатынын бағалай келе, кредиттік тіркелімнің тарихи деректері негізінде ТТ ≥ 12 ай кезінде 90% ықтималдықпен қарыз нашар болады деген нәтиже алынды. Осылайша, қатарынан 12 ай ішінде ТТ белгісінің болуы қамтамасыз етумен және/немесе провизиялармен толық жабылуы талабымен қарызды дефолт санатына жатқызу үшін негіз болып табылады.

Бұл тәсіл қарастырылып отырған қарыздарда мерзім соңында не жеке кесте бойынша негізгі қарызды өтеу мүмкіндігінің шарттары жоқ деген болжамға негізделген. Алайда мерзімнің соңында негізгі борышты өтеу шартының болуы есептелген сыйақының үлкен көлемін білдіреді, бұл қарыз алушының төлем қабілеттілігі үшін тәуекелдер туындатады.

Есептелген сыйақының негізгі борышқа қатынасы. Қарыз бойынша пайыздарды өтеу болмаған кезде есептелген сыйақы көрсеткішінде сомалар жинақталады. Осыған байланысты екінші индикатор қаралды – қарыз бойынша есептелген сыйақының ағымдағы мәнінің НБ-ға қатынасы:

$$X_{2,t} = \frac{HCB_t}{OD_t}$$

мұнда ЕС – t уақыты кезінде қарыз бойынша есептелген сыйақы.

ЕС-ның НБ-ға қатынасының белгісі ТТ НБ белгісімен бірге қолданылады. Ай сайын есептелген сыйақыны өтеу кезінде нөлге теңдестірілуі тиіс, өзге жағдайда ол жинақталуын жалғастырады. НБ-ға қатысты жинақталған сыйақының маңыздылығын айқындау үшін шекті деңгей 5% деңгейінде қабылданды. Бұл шекті таңдау пруденциалдық нормативтің болуымен байланысты, оған сәйкес шарт бойынша пайыздық мөлшерлеме жылына 60%-дан аспауға тиіс, бұл ай сайын 5%-ды құрайды.

Есептелген сыйақы теңгерімі және есептік есептеу. Шарттың талаптары бойынша айқындалатын есептелген сыйақы теңгерімінің өзгеруін және есептік есептеуді ЕС көрсеткішінің ақпараттылығын бағалау үшін индикатор береді.

Тағы бір индикатор ретінде бір айда есептелген сыйақы теңгерімінің нақты өзгеруі мен сыйақы мөлшерлемесі мен қарыз мерзіміне негізделген есептік өзгеріс арасындағы қатынас қарастырылды. Бұл сыйақыны өтеудің/сыйақыны

есептеуді тоқтата тұрудың қосымша белгісі не сыйақыны өтеу болмауының белгісі болып табылады.

$$X_{3,t} = \frac{HCB_t - HCB_{t-1}}{r/12 * OD_t} - 1,$$

мұнда r – шарт талаптары бойынша сыйақының жылдық мөлшерлемесі.

Индикатор үшін шекті деңгей $-0,07$ деңгейінде қабылданады. Бұл белгі төлем/ішінара төлем/сыйақы төлемеу белгісін құра отырып, жоғарыдағы тармақпен бірге қолданылады (1-сурет).

1-сурет. Портфель сапасының индикаторларын сыныптау

Ахуал	Кредит							
НБ өзгеру серпіні	Төмендетілетін теңгерім				ТТ			
Жинақталған сыйақының қомақты болуы	<5%		>5%		<5%		>5%	
Жинақталған сыйақының өзгеру серпіні	<0	>=0	<0	>=0	<0	>=0	<0	>=0
Орын алып отырған процестерді әлеуетті түсіндіру	НБ және пайыздарды өтеу	НБ өтеу ең бастысы // деректердегі қате	Жинақталған % көлемі біршама болған кезде НБ және %-ды өтеу // %-ды есептеу кезеңділігі	НБ өтеу ең бастысы // деректердегі қате	Болмаған кезде тек пайыздарды өтеу // %-ды есептеу кезеңділігі	НБ пен %-ды төлемеу // %-ды есептеу кезеңділігі	Жинақталған %-дың көлемі біршама болған кезде %-ды есептеу	Жинақталған % көлемі біршама болған кезде %-ды төлемеу
Кредит жататын сынып	Пайызды төлеу		Пайызды ішінара төлеу				Пайызды төлемеу	

Жоғарыда көрсетілген көрсеткіштер негізінде қарыз сапасының 6 ахуалы қалыптастырылды (нашарлау тәртібімен): А, В, С, D+, D, F (жұмыс істемейтін қарыз).

Y_t	$X_{2,t} < 5\%$		$X_{2,t} \geq 5\%$	
	$X_{3,t} < 0$	$X_{3,t} \geq 0$	$X_{3,t} < 0$	$X_{3,t} \geq 0$
0	A	деректердегі қате	B	B
1-2	C	C	C	C
3 - 11	D+	деректердегі қате	D	D
≥ 12	F	F	F	F

Келесі талдау кезінде есептелген сыйақының есеп айырысуға қатысты нақты өзгеру көрсеткіші ($X_{3,t}$) үлкен ақпараттылықты енгізбейтіні анықталды, өйткені пайыздарды есептеудің басталу сәті мен күндер саны туралы деректер болған жоқ, осыған байланысты оны алып тастау туралы шешім қабылданды. Ал ахуалдар мынадай болып қайта сыныпталды:

Y_t	$X_{2,t} < 5\%$	$X_{2,t} \geq 5\%$
0	A	B
1-2	C	C
3 - 11	D+	D
≥ 12	F	F

Деректерді талдау және қиылыстарды құру негізінде біз кестеде F санатына сәйкес келетін дефолттың жаңа анықтамасын бердік, яғни ТТ ұзақтығы 12 есеге (айға) тең немесе одан көп, ағымдағы күн шарт бойынша өтеу күнінен 3 және одан да көп айға асады немесе егер қарызды Т уақытында банктің өзі толық есептен шығарса осы анықтама қолданылады. Қосымша F жағдайына банк таныған, 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар жатады. Бұдан әрі мақалада мұндай қарыздар 90+ (банктің пікірі) ретінде белгіленеді.

Санаттарға бөлу негізгі борышты төмендетпеу кезеңдерінің санына және есептелген сыйақыны жинақтауға байланысты қарыздың біртіндеп нашарлауын қадағалауға мүмкіндік береді. Санаттар объективті деректер болып табылатын және банктің пікірін ескермейтін сандық көрсеткіштерге негізделген. Сонымен қатар, басқа санаттардан F дефолт санатына ауысу туралы деректерге сүйене отырып, тарихи деректерді ескере отырып, дефолт ықтималдығын бағалауға болады.

4.2 Қарызды қайта қаржыландырудың талдамалық көрсеткіші

Капиталдың жеткіліктілік деңгейін ұстап тұру үшін кейбір банктер олар бойынша қосымша провизияларды есептемеу үшін қарыздарды жаман деп танымауды жөн көрген және егер банктің қарыз алушысы банкпен байланысты тұлға болып табылған жағдайларда, мұндай банктер форбирэнс (forbearance) құралдарын пайдалануды қолданады. Осындай құралдардың бірі қарызды қайта қаржыландыру болып табылады, ол қарыз бойынша жеңілдететін талаптар жасайды және банкке осы қарыз алушының жаңа жақсы тарихымен жазба жасауға мүмкіндік береді.

Егер банк қарыз алушының қарызын оның ескі берешегін жаңа қарызбен қайта қаржыландыра отырып, өтеуге шешім қабылдаса, онда алдыңғы қарыз бойынша тарихи деректер (оның ішінде ТТ көрсеткіші бойынша) қайта қаржыландыру сәтінде аяқталады. Қарызды қайта қаржыландыру есебінен ТТ көрсеткішін жақсарту мүмкіндігін болдырмау үшін біз әрбір қарыз алушы деңгейінде қайта қаржыландырылған қарыздарды анықтауға мүмкіндік беретін талдамалық көрсеткішті жасадық. Көрсеткіш t кезеңінде ашылған жаңа қарыздардың негізгі борыш сомасының сол бір қарыз алушы бойынша t кезеңінде жабылған қарыздардың $t-1$ кезеңіндегі негізгі борыш сомасына қатынасы ретінде есептеледі.

$$Ref_i = \frac{\sum_{j=1}^k OD_{jit}}{\sum_{m=1}^l OD_{mit-1}},$$

мұнда i – қарыз алушының сәйкестендіргіші,

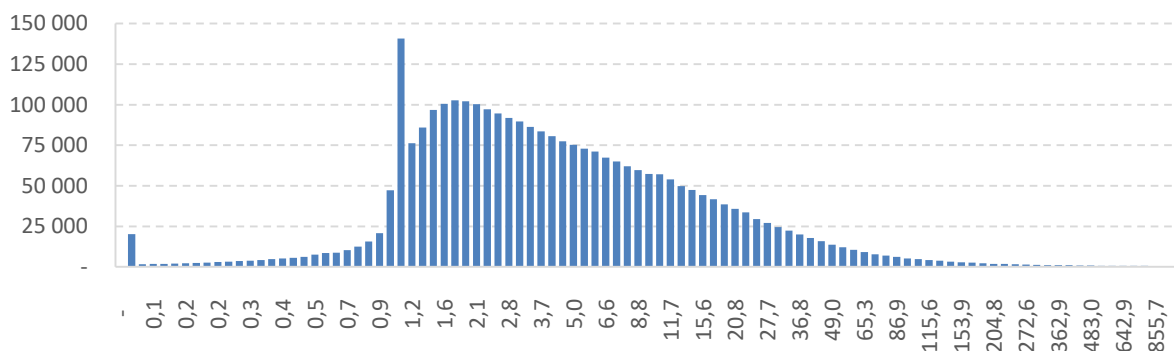
NB_{jit} – i -қарыз алушының t кезеңінде ашылған жаңа қарыздарының негізгі борышы

NB_{mit-1} – i -қарыз алушының $t-1$, сәттегі жабық қарыздарының негізгі борышы..

Қайта қаржыландыруды талдау үшін іріктеме заңды және жеке тұлғаларға берілген және 2013 жылғы 1 сәуірден бастап 2018 жылғы 1 маусымға дейін кредиттік тіркелімге берілген қарыздар мен шартты міндеттемелер бойынша деректерден қалыптастырылды. Жабық қарыздар бойынша негізгі борыштың сомасы өткен кезең үшін, ал ашық қарыздардың негізгі борышының сомасы

ағымдағы кезең үшін есептеледі және олардың арақатынасына бағалау жүргізіледі. Жоғарыда сипатталған формулаға сәйкес есептелген Ref_i қатынастары 2-суретте көрсетілген.

2-сурет. Әрбір қарыз алушының деңгейінде есептелген Ref_i -ді бөлу

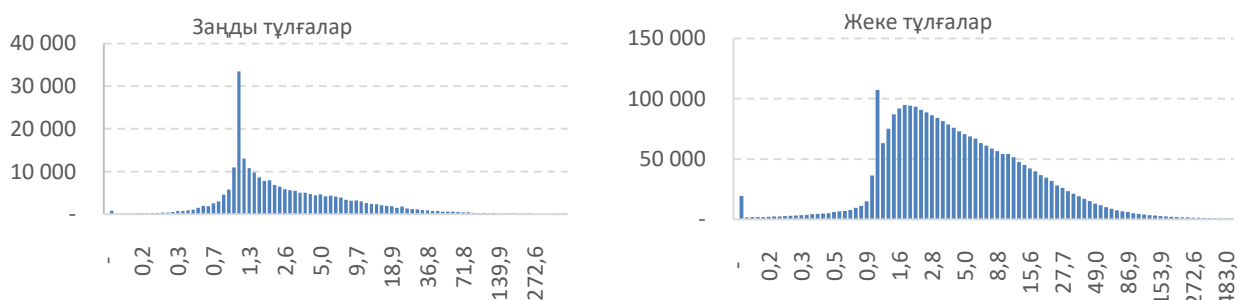
Дереккөзі: ҚРҰБ кредиттік тіркелімі

Графикте қарыздардың ең көп саны қарым-қатынас мәніне шамамен 1,1 болатындығы көрсетілген. Іріктемені кеңейту үшін, егер қарым-қатынас мәні $[0,8;2]$ аралығына жататын болса, қарызды қайта қаржыландыруға болады деп шештік. Қарыздар саны бойынша аталған интервалға шамамен 30%, ал негізгі қарыз сомасы бойынша

– 60%-дан астамы сәйкес келеді.

Тұлғалардың түрі бойынша Ref_i қатынасын бөлу бірдей бола бермейді (3-сурет). Мәселен, заңды тұлғалар үшін қарыз алушылардың ең көп саны 1,1 – 33 мыңнан астам қарыз алушының қатынасына келеді, қалған мәндер айтарлықтай төмен және 13,5 мың қарыз алушыдан аспайды. Ал жеке тұлғалардың ең жоғарғы мәні 1,1-ге – 107 мыңнан астам қарыз алушыға сәйкес келеді, бірақ шамамен 90-нан 95 мыңға дейінгі қарыз алушы 1,7-ден 2-ге дейінгі ара-қатынасқа сәйкес келеді.

3-сурет. Ref_i -ді тұлғалардың түрі бойынша бөлу

Дереккөзі: ҚРҰБ кредиттік тіркелімі

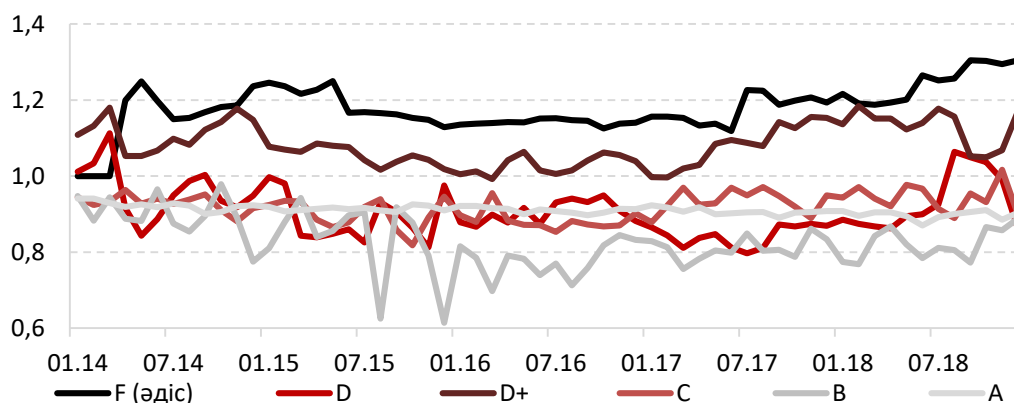
Көрсетілген кезеңде заңды тұлғалардың бірегей қарыз алушыларының саны 96 630, ал жеке тұлғалардың саны – 7 403 621 болды. Ref_i қатынасы есептелген бірегей қарыз алушылардың саны, заңды тұлғалар үшін – 16 210, жеке тұлғалар үшін – 530 942 болды. Алайда, қарастырылып отырған кезеңде бір қарыз алушыда қарыздар бірнеше рет жабылуы және ашылуы мүмкін, тиісінше,

олардың әрқайсысы үшін өз Refi қатынасы бар. Занды тұлғалар үшін Refi саны Іріктемеде 245 528, жеке тұлғалар үшін – 2 680 421 құрайды.

Жаңа қарыздардың (қайта қаржыландырылған қарыздардың) нақты жай-күйін бағалау үшін біз тарихи құндылықтарды ескере отырып, ТТ кезеңдерін жинақтауды жалғастырдық. Бірнеше қарыздарды бір уақытта өтеген кезде ТТ кезеңдерінің санын есептеу үшін жабық қарыздар бойынша мәндерден таңдалған ТТ кезеңдерінің ең жоғарғы мәні алынды. Егер осы қарыз алушыға бірнеше қарыз ашылса, онда барлық жаңа қарыздарға ТТ кезеңдерінің ең жоғарғы мәні берілді. Осылайша, ескі қарыз бойынша бүкіл тарихты ескеретін (қайта қаржыландыруды қолданғанға дейін) қарызды қайта сыныптау жүргізіледі.

Қайта қаржыландырудың талдамалық көрсеткішін қолданбай, жаңа ашық қарыз жұмыс істейтін қарыз сияқты көрінеді және біздің бағалауымыз бойынша А санатына жатады, ал жаңа көрсеткішті қолданған кезде оның санаты нашар болуы мүмкін. 4-сурет қарыздарға қайта қаржыландыру көрсеткішін қолданылған кезде олардың санаттар ішіндегі қозғалыстарын көрсетеді.

4-сурет. Қайта қаржыландыру есептелген санаттардың қайта қаржыландыру көрсеткіші қолданылмаған санаттарға қатынасы

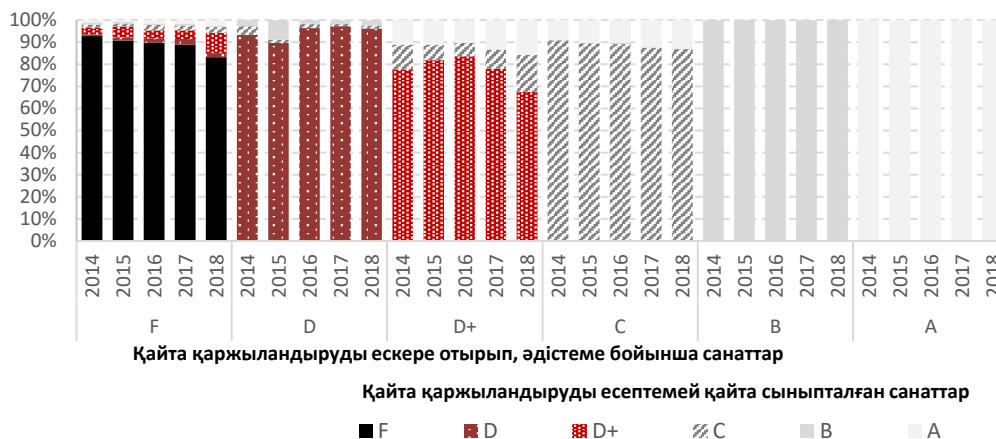
Дереккөзі: ҚРҰБ кредиттік тіркелімі

Егер қарыз алушы жаңа қарыз бойынша төлеуді жалғастырмаса, оның санаты қайта қаржыландырудың талдамалық көрсеткішін қолданбастан нашар жаққа ауысатын болады. Егер қайта қаржыландыру көрсеткішін қолданатын болсақ, онда ТТ белгісі жинақтала береді.

Қайта қаржыландыру көрсеткішін қолдана отырып, қарыздар ТТ-ның 12 кезеңі жинақталғанға дейін D санатында болады. D + санатына қайта қаржыландыруға дейін ТТ 1 немесе 2 ай болған, содан кейін қарыз алушы НБ төлемеген, бірақ сыйақыны өтеген қарыздар жатады.

Топтар бойынша жіктеу қайта қаржыландырудың талдамалық көрсеткішін ескере отырып жүргізілді. Жаңа қарыз кезеңі жабылған қарыздардағы ТТ кезеңдерінің санына байланысты анықталды. Алайда, егер қатарынан 12 ай ішінде негізгі борыш деңгейінің төмендеуі байқалса, қайта қаржыландырылған қарыздың сапасы Базель комитетінің [1] және Еуропалық банктер реттеушісінің ұсынымдарына сәйкес жақсарды деп танылды [2]. Сонымен қатар, банк жүйесі бойынша қайта қаржыландыру көрсеткішін қолданатын портфельдің сапасы қайта қаржыландыруды есептегеннен де нашар (5-сурет).

5-сурет. Қайта қаржыландыру көрсеткішін қолданғаннан кейін қарыздар санатының өзгеруі

Дереккөзі: ҚРҰБ кредиттік тіркелімі

Графиктерден көрініп тұрғандай, біздің әдістеме бойынша F дефолты санаты банк есептілікте көрсеткеннен әлдеқайда көп. Мәселен, 2018 жылдың соңында банктердің есептілігіне сәйкес 90+ қарыздар (банктің пікірі) портфельдің 7,5%-ын құрады, ал қайта қаржыландыру көрсеткіші қолданылмаған F санаты (әдістеме) портфельдің 15%-ын, ал қайта қаржыландыру көрсеткіші қолданылғаны – 19,6%-ды құрады. Осылайша, әдістемеде әзірленген көрсеткіштер тобына негізделе отырып, портфельдің сапасын бағалауға және қадағалау тәжірибесінде де, сол сияқты жүйенің қаржылық тұрақтылығын бағалау кезінде де қолдануға, сондай-ақ қашықтықтан қадағалау да, инспекторлық қадағалау тарапынан жан-жақты талдауды талап ететін қарыздарды анықтауға болады.

Қосымша санаттар ретінде теңгерімді төмендетпеу кезеңдері және қайта қаржыландырудың талдамалық көрсеткіші негізінде есептелетін басқа да түрлер пайдаланылуы мүмкін.

4.3 Әдістеме валидациясы

1-түрдегі қатені бағалау

Әдістеменің сапасын тексеру тарихи деректерді пайдалана отырып, кредиттік тізілімдегі қолда бар ақпарат негізінде жүргізілді. 2017 және 2018 жылдары Қазақстан банктері стрестік активтер нарығын дамыту үшін құрылған және мемлекеттің басқаруындағы «Проблемалық кредиттер қоры» АҚ-ға (ПКҚ) қайтарылмайтын талаптарды басқа біреуге беру арқылы портфельді тазартуды жүргізді. Сонымен қатар, кейбір банктер лицензиядан айырылғанға дейін несие портфелінің үлкен көлемін проблемалық деп таныды, яғни оны 90 күндік және одан жоғары мерзімі өткен қарыздарға жатқызды. Талаптары басқаға берілген және қарыздар 90 күннен астам мерзімі өткен берешекпен танылған күндерді негізге ала отырып, кредиттік тіркелімнен шығару қалыптастырылды. 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар негізгі борыштың ең жоғары сомасын тану күні ретінде 2017 жылғы 1 маусымдағы деректер пайдаланылды. ПКҚ-ға беруді бағалау күні ретінде 2018 жылғы 1 қаңтарда, 2018 жылғы 1 қазанда және 2019 жылғы 1 ақпанда берілген деректер қаралды.

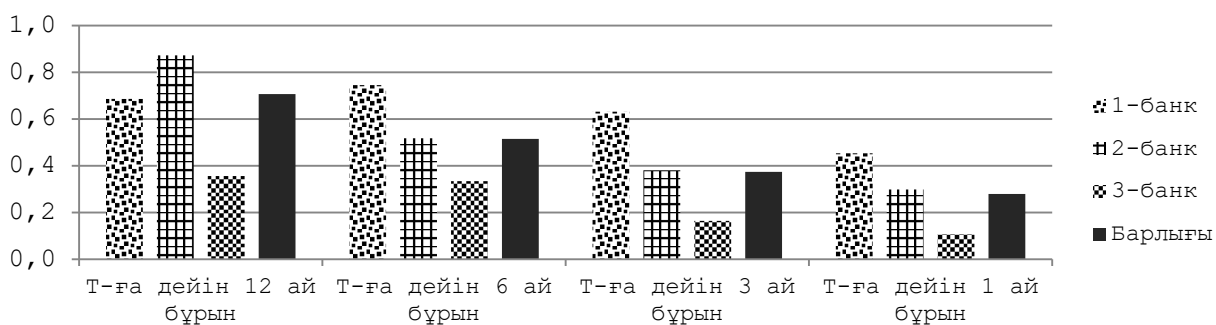
Анықталған проблемалық қарыздардың көлемін анықтау үшін алғашқы жүктеу, проблемалық қарыздарды мойындаған, сондай-ақ проблемалық қарыздарды ПҚҚ-ға берген банктер бойынша деректерді пайдалана отырып қалыптастырылды. Бұл үшін банктер белгілі бір күндері проблемалық деп таныған қарыздар, сондай-ақ талаптарды ПҚҚ-ға беру сәтінде кредиттік тіркелімде жойылған (өтелген) қарыздар анықталды. Екінші жүктеу әдістеме бойынша проблемалық деп танылған, бірақ қандай да бір сәтте клиенттер өтеген қарыздарды бағалауды пайдалана отырып жүргізілді. Бұл үшін біздің әдістемемізге сәйкес олардың портфельдерінің сапасын бағалауды қолданғаннан кейін капиталдың жеткіліктілік нормативтерін орындайтын банктердің қарыздары бойынша деректер пайдаланылды. Біз жасаған портфель сапасын бағалау көрсеткіштерін қолдану арқылы жұмыс істемейтін қарыздардың жаңа деңгейі және провизиялардың қажетті деңгейі есептелді. Провизиялар тиісті кезеңдегі банктің пайдасынан құрылады және тиісінше капитал деңгейін төмендетеді деген болжам жасалды. Капиталдың жеткіліктілік нормативі жаңа капиталды ескере отырып есептелді. Авторлық түзетулерді ескере отырып, капитал нормативтерін бұзбаған банктер екінші іріктемеге енгізілді. Бірінші және екінші жағдайда банктер саны бірдей.

Әдістеме бойынша анықталатын қарыздардың үлесін анықтау үшін негізгі қарыздың мынадай жиынтығы пайдаланылды:

жұмыс істемейтін деп танылған қарыздар (мерзімі өткен күндер саны 90-нан астам, банктің пікірі (90+)) және берілген қарыздар бойынша негізгі борыш сомасы-тану күніне өтелген сома;

белгілі бір күнге портфель бойынша негізгі борыштың сомасы – проблемалық деп танылғанға дейін немесе ПҚҚ-ға берілгенге дейін белгілі бір уақыт ішіндегі жиынтық негізгі борыш.

Көрсеткіштер үшін уақыт аралығы ретінде банк проблемалық деп танылғанға дейінгі немесе ПҚҚ-ға берілген кезеңдер пайдаланылды: жоғарыда көрсетілген тиісті күндерге дейін 1 ай, 3 ай, 6 ай және 1 жыл. 6-суретте банк 90+ ретінде таныған немесе портфельді ПҚҚ-ға беру сәтінде 0 мәнімен берілген қарыздардың негізгі борыш сомасынан F және 90+ санатының үлесі көрсетілген. **6-сурет. Әдістемемен дефолт ретінде танылмаған, қарыздар ішінде жұмыс істемейтін қарыз ретінде «объективті түрде танылған» қарыздардың үлесі**

Дереккөзі: ҚРҰБ Кредиттік тіркелімі

График бойынша жұмыс істейтін стандартты қарыздарды ағымдағы кезеңдерде өтеуді болдырмау үшін, біз оны қайта қаржыландырудың

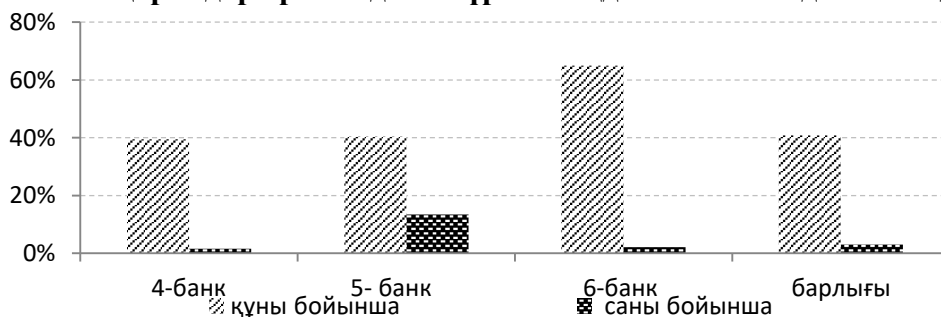
талдамалық көрсеткішін қолдана отырып, алдыңғы 6 ай үшін есептелген өтеулердің орташа мәніне түзеттік. Ең көп мән банк танығанға дейін 1 айға сәйкес келеді, бірақ дефолт ретінде қарыз бойынша негізгі борыштың ТТ 12 айы танылатынын ескере отырып, дефолттың алдындағы санаттарға негізделе отырып, әдістеме банктің кредиттік тәуекелін бағалау кезінде назар аудару қажет қарыздарды алдын ала бөлуге мүмкіндік береді, өйткені басқа санаттар ТТ айларының аз саны бойынша айқындалады.

Графиктен көріп отырғанымыздай, талаптарды есептен шығарғанға немесе ПҚҚ-ға бергенге дейін банктер проблемалық қарыздың барлық сомасының тек 1,6%-ын ғана (90+) проблемалық қарыздар деп таныған. Біздің бағалауымыз бойынша проблемалық қарыздар деп танылған күнге дейін 1 ай бұрын 72%, ал мойындау күніне дейін 1 жыл бұрын шамамен 30% болған. Осылайша, әдістемеде қолданылатын көрсеткіштер банктің пікіріне негізделмей және үлкен көлемде проблемалық қарыздарды анықтауға көмектеседі.

2-түрдегі қатені бағалау

Біздің әдістемеміздегі І-түрдегі қате салыстырмалы түрде үлкен (30-40%), бірақ банктердің есебіне қарағанда екі есе аз (98%). D және C санаттарын диагностикаға қосу, сәйкес ықтималдықпен өтемеу, І-түрдегі қатені төмендетуі мүмкін (7-сурет). Алайда, біз осы есептеуде диагностиканың ІІ-түрдегі қатесіне жатқызған қарыздар іс жүзінде диагностиканың қателігі болып табылмайды. Бұл қарыздар F санатына жатқызылды және біраз уақыттан кейін олар бойынша борыш теңгерімі нөлге тең болды. Теңгерімді нөлге теңестіру қарыз алушының қарызды өтеуі нәтижесінде ғана емес, сонымен қатар оны САБҰ-ға сату нәтижесінде де орын алуы мүмкін. САБҰ байланысты компания болғандықтан, сату номиналды, яғни жоғары бағамен жүзеге асырылуы мүмкін. Мұндай сату капиталдың шоғырландырылған негіздегі экономикалық жеткіліктілігіне ешқандай әсер етпейді, өйткені қарыз алушы тарапынан өтеу перспективаларын өзгертпейді, алайда Қазақстанда банктерді реттеу шоғырландырылған негізде жүргізілмейтіндіктен, банктің жұмыс істемейтін және үмітсіз қарыз бойынша шығындары оны САБҰ теңгеріміне сату арқылы жасырылуы мүмкін.

7-сурет. Өтелгенге дейін бір ай бұрын дефолтқа жатқызылған қарыздар
Өтелген қарыздар арасындағы бұрын-соңды F санатында болғандар үлесі

Дереккөзі: ҚРҰБ Кредиттік тіркелімі

Осылайша, біздің екінші типтегі қателікті бағалауымыз айтарлықтай жоғарылауы мүмкін. Қазіргі уақытта бізде КАБҰ сатылған қарыздарды бөлу мүмкіндігі жоқ, себебі КАБҰ-ға сатылған қарыздар Кредиттік тіркелімінде

көрінууден жоғалады. Біз шоғырландырылған негізде реттеуге көшпей немесе есептерді Кредиттік тіркелімге КАБҰ тарапынан беру міндеттілігінсіз екінші типтегі қатені бағалаудың талдамалық проблемасын шешу мүмкіндігін көріп отырған жоқпыз.

Дефолттық деп танылған, бірақ қарыз алушылар өз бетінше өтеген қарыздарға қосымша талдау жүргізілді. Өтеу ретінде негізгі борыш бойынша нөлмен кредиттік тіркелімге беру белгісі және есептен шығарудың болмауы қабылданды. Жоғарыда сипатталғандай, талдау үшін портфельді әдістеме бойынша бағалағаннан кейін жеткілікті капитал деңгейі бар банктер таңдалды.

Іріктеме жақсы капиталдандырылған үш банктің қарыздарынан тұрады, олар қарыз мерзімі ішінде өтелді және F санатына ие болды. өтелген және қарыз өмірінің ішінде F санатына ие болған. Бұл критерийлерді қанағаттандыратын қарыздар саны номиналы 1 161 млрд теңге болатын 235 800 дананы құрады. Осы өлшемдерді қанағаттандыратын қарыздар саны 1 161 млрд теңгенің 235 800 данасын құрады.

Олардың несие қоржынында F дефолт санатына жатқызылған қарыздар сұрыпталған (әдістеме). Өтеу күні болып қарыздың кредиттік тіркелімнен шығарылған күні қабылданды. Банк баланстан тыс шоттарға есептен шығарған немесе негізгі борышты және/немесе пайыздарды ішінара есептен шығарған қарыздар іріктемеден алынып тасталды. Қарыздар үлесі F санаты бар, бірақ өтелген қарыздар саны бойынша есептелді. Іріктемедегі осындай қарыздардың жалпы саны 235 821 құрады. Кестеден көрініп тұрғандай, жалған оң қарыздар санатында негізгі үлесті банктер 90 күннен астам ($90 + (\text{банктің пікірі})$ мерзімі өткен берешегі бар қарыздар қатарына жатқызылған қарыздар – жабылғанға дейін бір ай бұрын 55% құрайды.

Дефолттың жалған оң анықталуына байланысты II-типтегі қате өтелген қарыздар санынан 3% және құн номиналынан 41% құрады. Бұл ұсақ қарыздардың ішінде 2-типтегі қателік шамалы екенін білдіреді. Көлемі бойынша барлық қателік ірі қарыздар есебінен орын алады.

Ірі қарыздар арасында үлкен қателік КАБҰ-ға беру, мемлекеттік компанияларға (15 ірі қарыздың арасында (әрбір банк көлемінің 20%), 5 мемлекеттік компанияларға берілген немесе көлемінің 45%) қарыздармен; байланыстылықпен (акционердің капиталдағы үлесін жоғалтқан кезде тәуекелді іске асыру); жобалық қаржыландырумен (жоғары тәуекел) және стандартты емес өтеу кестесімен түсіндірілуі мүмкін.

Ірі қарыздар бойынша дефолтты анықтау қарыз алушы туралы, оның банкпен (КАБҰ) байланысы, өтеу кестесі және басқа да көптеген деректер туралы ақпаратты есепке алуды талап етеді. Бұл ақпараттың жетіспеушілігі ірі қарыздар үшін 2-үлгідегі қатені бағалауды жоғарлатады.

Болжау ауқымын бағалау

Проблемалық қарыздарды болжау ауқымын бағалау үшін бірінші талдауға ұқсас іріктеме қолданылды. Әрбір қарыз бойынша оны дефолт деп танылған сәтіндегі күн белгіленді және ПҚҚ талаптары қайта берілген күнге дейінгі және/немесе банк дефолтты таныған күнге дейінгі мәні есептелді. Бұл ретте мәртебесі дефолттан жақсару жағына қарай және кері қара өзгерген

қарыздар бойынша датасы ретінде әдістеме бойынша дефолтқа алғашқы шығу мәні қабылданды.

Жүргізілген талдау негізінде әдістемені пайдалана отырып, қарыздардың шамамен 20%-ын дефолт жағдайына көшкенге дейін 1-2 жыл бұрын және дефолтқа дейін бір жыл ішінде 30%-дан астамын анықтауға болады (8-сурет).

8-сурет. Дефолттық қарыздарды анықтау мерзімдері

Дереккөзі: ҚРҰБ Кредиттік тіркелімі

Демек, әдістеме негізінде қадағалауын бақылауды талап ететін қарыздар шеңберін алдын ала белгілеп алуға болады. Мәселен, проблемалар туындағанға дейін 1 жыл бұрын проблемалық қарыздардың үштен бірін анықтауға болады.

5. Қолдану саласы

Біз әзірлеген әдістемені пайдалана отырып, банк портфелінің сапасын әрбір банк деңгейінде де, жүйе деңгейінде де бағалауға болады. Ол портфельді банк ақша ағындарын алатын жұмыс портфеліне және банктің пайымдауларына негізделмей, қаражат түсімдері жоқ жұмыс істемейтін портфельге бөлуге мүмкіндік береді. Оны кейін қадағалау мақсатында және банк жүйесі деңгейінде жүйелік тәуекелді бағалау кезінде қолдануға болады.

Қадағалау мақсатында әдістеме негізінде ақша ағыны жоқ қарыздарды қашықтан анықтауға және олар бойынша ақпарат сұратуға, портфельді бағалау кезінде қолдануға және SREP әдістемесі бойынша бағалауға калибрлеуді енгізуге, одан әрі қадағалау пайымында қолдануға болады. Бұдан басқа, әдістемені проблемалық қарыздардың көлеміне қатысты өзіндік объективті пайымдауды қалыптастыру үшін банктегі инспекторлық тексеру процесінде қолдануға, содан кейін осы қарыздардың, қарыз алушылардың кредиттік жеке істерін тексеруді және қамтамасыз етуді жүзеге асыруға болады.

Әзірленген әдістеме банк жүйесі деңгейінде жүйелік тәуекелді бағалау шеңберінде жұмыс істемейтін қарыздардың жалпы деңгейіне және кейіннен банктердің капиталына ауысатын қосымша провизияларды құру кезінде ықтимал шығындарға талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Портфельді жұмыс істейтін және жұмыс істемейтін бөліктерге бөлгеннен кейін стресс-тестілеу өткізу арқылы жұмыс істейтін портфельдің сапасына әсер ететін макроэкономикалық жағдайлар өзгерген кезде әлеуетті шығындардың көлемін бағалауға болады. Жоғарыда сипатталған қарыздар сатыларын пайдалана отырып, қарыздардың тиісті сыныбы бойынша әрбір сатыдан өту матрицасын құруға және дефолт

сатысына өту ықтималдығын айқындауға болады. Жұмыс істемейтін қарыздар бойынша дефолт ықтималдығы 100% болжанады және капитал деңгейін одан әрі қайта бағалаумен провизиялардың қажетті деңгейі бағаланады.

6. Қорытындылар және одан әрі зерттеулер

Әзірленген әдістемені қолдану банктердің субъективті пікіріне негізделмей, олардың несие портфелінің сапасына талдау жүргізуге, күмәнді және дефолтты қарыздарды алдын ала анықтауға мүмкіндік береді. Алайда, 2019 жылдың ортасына дейін өтеу кестелері бойынша ақпараттың болмауына байланысты белгілі бір шектеулер бар. Кестелерді есепке алу әдістемені кеңейту және одан әрі зерттеу жүргізу бағыты болып табылады.

Ағымдағы әдістемеде қарыздарды ай сайын өтеу басым болып табылады, ал жеке кестелер ескерілмейді. Сонымен қатар, жеке кесте мерзімнің соңында ЖБ-ның басым бөлігін өтеуді болжай алады, бұл борышты өтеудің жоғары ықтималдығына объективті дәлелдер болмаған кезде жоғары тәуекелді көрсетуі мүмкін және бірыңғай тәсілді қолдануды негіздейді. Сондай-ақ қарыз беру талаптары мен құқықтық аспектілерді қоса алғанда, тәуекелдерді бағалау мен орындылықты ескере отырып, қарызды инвестициялық қарызға жатқызу өлшемдері талап етіледі. Мысалы, транштар беру талабы, банктің борышкердің ақша ағынын (күтілетін) алуға, кепілдік қамтамасыз етуге және басқаларына құқықтарының кезектілігі.

Әдістемені пайдаланудың келесі кезеңінде жоғарыда сипатталған дефолт ұғымын қолдана отырып, қарыз алушының дефолт болу ықтималдығын бағалау, сондай-ақ әрбір санаттан дефолт санатына өту матрицаларын құру және тиісті қарыздар бойынша қажетті провизияларды бағалау жоспарланады.

Бұдан басқа, портфельді дефолтты және дефолтты емес деп бөлгеннен кейін 1 жыл және одан да көп болжам ауқымында стресс тестілеу өткізу жоспарлануда. Бұл ретте болжам жұмыс істейтін портфель үшін ғана құрылатын болады, ал бағалау дефолттық портфелі үшін қажетті провизиялар деңгейі есептелетін болады. Бұл жұмыстар кейінгі жылдары жүргізілетін зерттеулердің бағыттары болып табылады.

Әдебиет

1. The Bank of International Settlements (BIS), Guidelines Prudential treatment of problem assets – definitions of non-performing exposures and forbearance, 2016 (<https://www.bis.org/bcbs/publ/d403.pdf>)

2. European Banking Authority (EBA), Guidelines on management of non-performing and forborne exposures, 2018, (<https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/2425705/371ff4ba-d7db-4fa9-a3c7-231cb9c2a26a/Final%20Guidelines%20on%20management%20of%20non-performing%20and%20forborne%20exposures.pdf>)

3. Hulster, Katia; Salomao-Garcia, Valeria, Loan classification and provisioning: Current practices in 26 countries, Financial sector advisory center, World Bank Group, 2016 (openknowledge.worldbank.org/handle/10986/21109)

4. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі, «Банктің пруденциялық нормативтерінің және сақталуы міндетті өзге де нормалары мен лимиттерінің нормативтік мәндері мен оларды есептеу әдістемелерін, капиталының мөлшерін және Ашық валюталық позицияны есептеу қағидалары мен оның лимиттерін белгілеу туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының № 170 қаулысы, 2017 жылғы қыркүйек (21.09.2020 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).

5. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі, «Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына және Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы заңнамасының талаптарына сәйкес провизиялар (резервтер) құру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының № 269 қаулысы, 2017 жылғы желтоқсан (18.06.2020 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен).

6. BIS, IFC Bulletin No 39 Indicators to Support Monetary and Financial Stability Analysis: Data Sources and Statistical Methodologies, April 2015 (<https://www.bis.org/ifc/publ/ifcb39.pdf>)

7. Michael Ritter, The German Central Credit Register, International Finance Corporation, June 2017 (www.ifc.org/wps/wcm/connect/293d1635-0439-4007-af5a-efdd852f6bba/session_2_michael_ritter_bundesbank_heure_10h00.pdf?MOD=AJPERES&CVID=INSU94r)

8. Дыльнов Д.В., Кредитные бюро. Международный опыт, Москва, 2002 (<https://iq.hse.ru/news/177844930.html>)

9. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде кредиттік тіркелімді дамыту, 2018 жылғы маусым (www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/info/Documents/Presentations_05-07-06-2018/12_KZ_Развитие_кредитного_регистра_в_НБРК.pptx)

10. Центральный банк России, Положение о порядке формирования кредитными организациями резервов на возможные потери по ссудам, ссудной и приравненной к ней задолженности, 12.06.2017

11. Turks & Caicos Islands Financial Services Commission, Statement of Guidance: Loan Classification and Provisioning, 2019 (tcifsc.tc/wp-content/uploads/2019/03/Statement-of-Guidance-Loan-Classification-and-Provisioning.pdf)

12. Donnery, Sharon & Fitzpatrick, Trevor & Greaney, Darren & McCann, Fergal & O'Keeffe, Micheal, "Resolving Non-Performing Loans in Ireland: 2010-2018," Quarterly Bulletin Articles, Central Bank of Ireland, 2018. (ideas.repec.org/a/cbi/qtbart/y2018m04p54-70.html)

13. Национальный Банк Республики Беларусь, Постановление Правления Национального банка Республики Беларусь «Об утверждении Инструкции о порядке формирования и использования специальных резервов на покрытие возможных убытков по активам и операциям, не отраженным на балансе», от 28.09.2006, с изменениями по состоянию на 03.03.2020 (<http://www.nbrb.by/legislation/documents/pp138.pdf>)

14. Avetisyan, Sergey, Regional-Specific Determinants of Non-Performing Loans, Central Bank of Armenia, June 4, 2019 (<https://ssrn.com/abstract=3398897>)

15. Deutsche BundesBank, Methodological notes, Financial Soundness Indicators, (<https://www.bundesbank.de/en/statistics/sets-of-indicators/financial-soundness-indicators/methodological-notes-795772>)

16. Andrii Chornous, Kateryna Lazarchuk, Legal Practicalities of Ukrainian Non-Performing Loans: Recent Changes and Perspectives, Hillmont Partners, 01.07.2020 (eba.com.ua/en/pravovi-aspekty-nepratsyuyuchykh-kredytiv-v-ukrayini-ostanni-zminy-ta-perspektyvy/)

17. Central Bank of Ireland, What is the Central Credit Register? (www.centralbank.ie/consumer-hub/explainers/what-is-central-credit-register)

18. Юрченкова Т. А. Переход к сбору микроданных, май 2016 г, Дилижан (http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/info/Documents/Presentation_31.06.2016/)

19. Национальный Банк Республики Беларусь, Кредитный Регистр – общие сведения, (www.nbrb.by/today/creditregistry)

20. the Latvijas Banka's, On the Credit Register (www.bank.lv/en/tasks/credit-register/about-credit-register)

21. Liana Kirakosyan, The Central Bank of Armenia's project of a credit registry, IFC Bulletin No 37,BIS, January 2014 (www.bis.org/ifc/publ/ifcb37c.pdf)

22. National Bank of Romania, Central Credit Register Overview (www.bnro.ro/Central-Credit-Register-2786-Mobile.aspx)

23. The Bank of Slovenia, Central credit register, (www.bsi.si/en/financial-stability/central-credit-register)

24. Григоренко Юрий, Кредитный реестр НБУ: Банковским должникам приказано бояться, 23.03.2018 (<https://112ua.tv/statji/kreditnyy-reestr-nbu-bankovskim-dolzhnikam-prikazano-boyatsya-438699.html>)

25. European Central Bank, AnaCredit Q&A,
(www.ecb.europa.eu/stats/money_credit_banking/anacredit/questions/html/index.en.html)

Қосымша

1-кесте. Мемлекеттік кредиттік тіркелімі бар елдердің мысалдары

Елдер	құрылған күні	Мемлекеттік кредиттік тіркелім	Ең төменгі сома
Ирландия [17]	2013	+	500 €
Ресей [18]	2015	+	0 Тек заңды тұлғалар
Беларусь [19]	2007	+	0
Латвия [20]	2008	+	0
Армения [21]	2003	+	0
Германия [7]	1934	+	1 млн €
Румыния [22]	2012	+	4500\$
Словения [23]	2014	+	0
Украина [24]	2018	+	1500 €
АнаCredit ЕЦБ [25]	2018		25000€
Қазақстан	2009	+	0

Дереккөзі: Интернет ресурстар

2-кесте. Ұйымдар берген кредиттер саны (мың бірл.)

Кезең басында

Ұйым түрі	Міндеттеме түрі	2к2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019	2019	2020	2П2020
Банктер	белсенді	4 675	6 001	6 787	7 061	7 408	8 869	10 648	11 138	9 320	10 198	9 397
	шартты	535	856	1 452	2 644	2 180	896	976	1 042	3 314	4 075	5 120
Басқа ұйымдар	белсенді	32	46	51	54	64	76	81	41	118	162	33
	шартты	9	14	23	33	25	51	56	0	35	20	121
Барлығы		5 251	6 916	8 314	9 792	9 676	9 893	11 761	12 221	12 788	14 455	14 670

Дереккөзі: ҚҰБ кредиттік тіркелімі

3-кесте. Қарыз алушыларға тұлғалар тұрпаты бойынша бөлінген кредиттер саны

Ұйым түрі	Тұлғалар тұрпаты	2013 сәуір	2014 қаңтар	2015 қаңтар	2016 қаңтар	2017 қаңтар	2018 қаңтар	2019 қаңтар	2019 маусым	2019 шілде	2020 қаңтар	2020 маусым
Банктер	ЕДБ/БЕҰ	34	59	201	196	90	64	39	32	0	0	0
	Жеке тұлға	5,04 млн	6,6 млн	7,86 млн	9,3 млн	9,14 млн	9,57 млн	11,43 млн	11,96 млн	12,12 млн	13,54 млн	13,6 млн
	Занды тұлға	169 919	260 835	380 934	407 150	446 061	195 667	197 720	222 672	513 156	734 114	911 553
Басқа ұйымдар	Жеке тұлға	35 869	53 693	66 246	53 077	46 977	50 811	499 17	40 728	109 203	134 204	105 655
	Занды тұлға	4 752	5 829	7 866	33 961	41 643	76 761	86 564	175	44 542	48 102	48 219
Барлығы		5,25 млн	6,92 млн	8,31 млн	9,79 млн	9,68 млн	9,89 млн	11,76 млн	12,22 млн	12,79 млн	14,46 млн	14,67 млн

Дереккөзі: ҚҰБ кредиттік тіркелімі

4-кесте. Банктер Кредиттік тіркелімге беретін кредиттік операциялардың түрлері

Операцияның атауы	2013 сәуір	2014 қаңтар	2015 қаңтар	2016 қаңтар	2017 қаңтар	2018 қаңтар	2019 қаңтар	2019 маусым	2019 шілде	2020 қаңтар	2020 маусым
қарыздар	2 704 074	3 448 910	3 640 367	3 482 862	3 354 310	3 915 994	4 617 420	4 653 289	5 232 662	5 152 856	4 585 610
СБ қарыздар	181	174	22 423	14 516	9 246	9 362	12 584	24 044	16 082	242 670	31 193
инвестициялық қарыз	276	424	454	42	38	174	157	46	49	52	52
айналым капиталына кредит	6 484	3 958	4 265	3 091	2 481	1 846	1 428	1 119	420	542	471
кредит картасы	1 927 237	2 514 992	3 075 661	3 531 023	3 996 309	4 847 095	6 068 341	6 469 731	4 160 405	4 868 652	4 776 100
кредиттік желі	2	4	0	0	0	1 260	1 076	697	467	39	17
Овердрафт	67 974	76 797	93 655	80 899	99 864	153 430	9 981	10 122	8 757	7 952	3 266
Овернайт	1	1	1	0	2	0	1	11	1	0	0
РЕПО операциялары	91	288	288	248	532	1 557	337	398	432	869	1 633
Факторинг	80	60	53	64	28	850	114	1 282	937	1 554	867
Қаржы лизингі	584	639	685	2 614	8 565	14 033	17 581	17 905	18 192	36 800	18 667
Форфейтинг	56	68	0	0	0	0	0	0	0	10	11
Исламдық құралдар	59	49	54	68	53	80	121	165	174	254	287
Активтердің басқа түрлері	6	28	11	1	2	1	0	0	6	48 407	11 039
ШМ	543 756	869 405	1 475 727	2 676 980	2 204 958	947 210	1 031 730	1 042 517	3 349 707	4 094 780	5 240 721

Дереккөзі: ҚҰБ кредиттік тіркелімі

5-кесте. Елдер бойынша жұмыс істемейтін қарызды айқындау

Ел	Жұмыс істемейтін кредит ұғымы
Ресей [10]	Жеке қарыздар: <i>қарыз алушының қаржылық жай-күйінің елеусіз нашарлауы</i> - Занды тұлғалардың қарыздары бойынша + 5 күн мерзімі өткен / Жеке тұлғалардың қарыздары бойынша 30 күн мерзімі өткен; <i>қарыз алушының қаржылық жағдайының орташа нашарлауы</i> - Занды тұлғалардың қарыздары бойынша + 30 күн мерзімі өткен / Жеке тұлғалардың қарыздары бойынша 60 күн мерзімі өткен. Біртекгі несиелер: - Қамтамасыз етілген қарыздар бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен, - Қамтамасыз етілмеген бойынша 30 күннен астам мерзімі өткен
Түркия [11]	Күмәнді қарыздар (doubtful): - Егер толық қамтамасыз етілмесе, төлем мерзімі кемінде 180 күн өткен кредиттер. - Қарызды толығымен өндіріп алу, өте күмәнді немесе екіталай. - Жоғалту мүмкіндігі, бірақ жағдайды жақсартатын кейбір факторлар бар. - Лимиттен жоғары тұрақты овердрафт, шоттағы ең төменгі белсенділік және қамтамасыз ету мерзімі өткен берешекті жабу үшін жеткіліксіз. Жұмыс істемейтін қарыздар (loss): - Үмітсіз деп саналатын кредиттер. - Егер толық қамтамасыз етілмесе, кемінде 365 күн мерзімі өткен несиелер. - Кейбір қайтару құны болуы мүмкін, бірақ есептен шығаруды кейінге қалдыру орынсыз және қажет емес несиелер.
Банктік қадағалау жөніндегі еуропалық уәкілетті орган (ЕВА) [2] Еуроодақ елдерінде есептілікті стандарттау үшін қолданылады	Жұмыс істемейтін қарыздар: 90 күн мерзімін өткізу (елеулі тәуекел) - оның қамтамасыз етуді іске асырусыз толық өтелуі екіталай (мерзімі өткен кез келген сомаға немесе мерзімі өткен күндер санына қарамастан) - Қолданылатын бухгалтерлік немесе нормативтік базаға сәйкес құнсызданған немесе дефолтқа жол берілген. Жеке қарыз алушыға немесе дебиторға қатысты, егер төлемнің 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі және оның сомасы > қарыз алушының жиынтық берешегінің 20% болса, оның бүкіл берешегі жұмыс істемейтін болып танылады.
Чехия ⁶ [3]	Күмәнді қарыздар (doubtful) 180 күннен 360 күнге дейін төлем мерзімі өткен кредиттер Жұмыс істемейтін қарыздар (loss) 360 күннен астам төлем мерзімі өткен кредиттер
Ирландия [12]	Жұмыс істемейтін қарыздар:

⁶ 2018 бірінші тоқсанынан бастап ЕВА ұсынған анықтамалар қолданылады

	90 күннен астам төлем мерзімі өткен кредиттер Несие бойынша қамтамасыз етуді толығымен іске асырусыз, борышкер «оның төлем жасауы екіталай» деп бағаланады.
Румыния ⁷ [3]	Жұмыс істемейтін қарыздар: Мерзімі өткен күндердің кредит қабілеттілігін бағалаумен үйлесуі қолданылады, оны қаржы мекемесі жүргізуі керек. 90 күннен астам мерзімі өткен барлық кредиттер. Қарыз алушының банкроттығы немесе өзге қаржылық қайта ұйымдастырылуы ескеріледі
Беларусь [13]	Банкаралық қарыздар - 31 күн және одан жоғары мерзімі өткен берешек Занды тұлғалардың қарыздары - 8 күн және одан жоғары мерзімі өткен берешегі бар қаржылық тұрақсыздық белгілерімен қамтамасыз етілмеген - 31 күн және одан жоғары қамтамасыз етілмеген - 91 күн және одан жоғары қамтамасыз етілген Жеке тұлғалардың қарыздары: - 91 күн және одан жоғары мерзімі өткен берешек Микрокредиттер: - 91 күн және одан жоғары мерзімі өткен берешек Кредитті сыныптау кезінде банктер өз пікірін пайдалана алады, бірақ кредиттік тәуекелді ұлғайту жағына ғана
Латвия ² [3]	Күмәнді қарыздар (doubtful) 91 күннен 180 күнге дейін төлем мерзімі өткен кредиттер Жұмыс істемейтін қарыздар (loss) 181 күн және одан жоғары төлем мерзімі өткен кредиттер
Армения [14]	Жұмыс істемейтін қарыздар: - негізгі соманы немесе пайыздарды толық немесе ішінара өтеу мерзімі 90 күнге немесе одан астам кешіктірілген, немесе - 90 және одан да көп күн үшін пайыздарды төлеу капиталдандырылады (төленбеген несие сомасына қосылады) немесе өтеу мерзімдері түзетіледі (қайта қаржыландырылады) немесе жаңа кредит сомасына аударылады.
Германия [15]	Жұмыс істемейтін қарыздар: - 90 күндік кешіктіру (елеулі Тәуекел) - қамтамасыз етуді іске асырусыз оның толық өтелуі екіталай (кез келген мерзімі өткен сомаға немесе мерзімі өткен күндер санына қарамастан) ³
Словения ² [3]	Күмәнді қарыздар (doubtful) 91 күннен 180 күнге дейін мерзімі өткен кредиттер Жұмыс істемейтін қарыздар (loss) Төлем мерзімі 360 күннен астам өткен кредиттер
Украина [16]	Жұмыс істемейтін қарыздар:

⁷ Қазір ЕВА ұсынған анықтамалар қолданылады

	– 90 күн және одан жоғары төлем мерзімі өткен кредиттер (борышкер банктер үшін 30 күн) – қамтамасыз етуді іске асырусыз оның толық өтелуі екіталай (мерзімі өткен кез келген сомаға немесе мерзімі өткен күндер санына қарамастан)⁸
Қазақстан ⁹ [4]	Жұмыс істемейтін қарыздар: - 90 күн және одан жоғары төлем мерзімі өткен кредиттер

Дереккөзі: Интернет ресурстар, елдердің НҚА

⁸ Бұл анықтама Халықаралық валюта қорының ұсынымдарына сәйкес келеді

⁹ Анықтама қадағалау практикасында қолданылады